

ДО ПИТАННЯ МЕТАФОРИЧНОСТІ НОМІНАТИВНИХ БІБЛЕЇЗМІВ

Черкас Н.В. (м. Львів)

This article is devoted to the study of nominal biblical units based on the metaphorical transference. They fall into those containing semantic components of antonomasia, phytonymy, zoonymy as well as the ones implying similarity to natural phenomena.

Незважаючи на значну кількість праць, у яких особливо підкреслюється метафоричний характер фразеологізмів біблійного походження (О.В. Кунін, В.Г. Гак, Е.М. Солодухо, Р. Браун, Н. Мосер та інші), поза увагою науковців залишається системне вивчення метафоричних лексичних та фразеологічних біблійних номінативних одиниць в англійській мові. Серед останніх досліджень в даній галузі є кандидатська робота І.Б. Дубровської, яка розглянула біблійно-християнську метафору в її номінативному аспекті на матеріалі лексичних, фразеологічних та пареміологічних одиниць біблійного походження, що функціонують у сучасній німецькій мові.

Основним завданням даної статті є класифікація номінативних біблійних фразеологічних одиниць (БФО), вилучених із текстів повоєнних американських романів за характером метафоризації.

Біблійна книга стала таким ситуативним контекстом, на матеріалі якого виникли БФО. Контекст вплинув на їхню побудову і сферу мовлення, у якій вони функціонують. Фразеологічні одиниці, які беруть початок у біблійних текстах класифікуються таким чином:

1. Текстові БФО – БФО, які утворилися на основі виразів, що існують уже в самому біблійному тексті, тобто ті, що уже є його елементами.

2. Сюжетні БФО – БФО, що виникли на основі біблійних притч, оповідей, але відсутні у тексті Біблії.

Текстові БФО на ранній стадії свого утворення були змінними сполученнями слів, а згодом втратили автономне значення окремих компонентів, внаслідок чого у них виникло нове узагальнене значення, що може реалізуватися тільки у певній БФО.

До першої підгрупи текстових біблеїзмів входять такі ФО, що вже у тексті Біблії вживаються як метафоричні вирази з певним значенням. Такі звороти можна ідентифікувати як образні. Сюди входять: *the salt of the earth* (Matthew 5:13; Luke 14:34), *a tinkling cymbal* (I Corinthians 13:1), *Alpha and Omega* (Revelation 1:8, 11; 21:6; 22:13), *to cast pearls before swine* (Matthew 7:6) та інші.

Другу підгрупу текстових біблеїзмів складають прямі БФО, тобто ті, що з початку вживалися у Біблії у прямому значенні, а поступово зазнавали переосмислення і стали потенційними фразеологізмами. Наприклад: *to bear (carry) one's cross* (Matthew 27:32; Mark 15:21; Luke 23:26), *to kill the fatted calf* (Luke 15:23), *thirty pieces of silver* (Matthew 26:14, 47; Mark 14:10, 43; Luke 22:3, 47; John 13:26; 18:2) та інші. Значення даних біблеїзмів формується на основі різних видів переносу. Найпродуктивнішим виступає метафоричний перенос.

Поряд із названими вище підгрупами існує третя, до якої відносяться текстові БФО, що мають двосторонній характер. Вони можуть бути і образними, і прямими, через те, що у їхній семантиці відбувається одночасна реалізація і прямого, і переносного значень. Особливості утворення даної підгрупи пов'язані із семантичними процесами, в основі яких лежить метонімічне переосмислення. Тут йдеться про фразеологізми, що позначають жести, міміку, рухи і є типовими формами прояву певних

емоційних станів чи ритуальних актів. Причому виконання певної дії має конкретне значення. Наприклад: to cast the first stone at smb. (Matthew 26), to wash one's hands (Matthew 27; Mark 15; Luke 23; John 18; 19), to bend the knee to smb. (Isaiah 60:14), to touch the ark (I Kings 8:3).

Сюжетні БФО утворюються на основі образу, ідеї, певних уявлень, що закладені у тому чи іншому біблійному сюжеті. У даному випадку утворена фразеологічна одиниця вміщає зміст цілого сюжету внаслідок процесу компресії образу. Наприклад: a lost sheep, David and Jonathan ((I Samuel 18:1; 19:2; 20; 23:16), a doubting Thomas (John 20:24), a forbidden fruit (Genesis 1:29).

Розглянемо номінативні біблеїзми, що утворилися на основі метафоричного переносу. Для цього визначимо, що ми розуміємо під мовно-літературною біблійною метафорою. Отже, біблійна метафора – це троп, за допомогою якого позначають реалії та поняття повсякденного життя людини, використовуючи мовні одиниці, що походять із Біблії. З одного боку, біблійна метафора є спрямованою на позначення об'єктів та явищ матеріального життя, а з іншого боку, зберігає структурний і семантичний зв'язок із духовним першоджерелом. Мовно-літературній біблійній метафорі притаманна оцінна та образно-експресивна функції.

За характером метафоризації біблійні метафоричні номінативні фразеологізми поділяються на ті, що утворилися внаслідок переносу значення на основі

1. антономазії,
2. фітонімів,
3. зоонімів,
4. подібності до природних стихій,
5. соматичної подібності.

Власні біблійні імена виявляють у сучасній англійській мові деактуалізацію ознаки, покладеної в основу внутрішньої форми мовного знака, вираженого антропонімом. У результаті асоціативно-образного переосмислення власного імені за ним закріплюється певна ознака, вмотивована тими якостями, що виявив біблійний персонаж і що зафіксовано у Біблії. Наприклад, метафоричне переосмислення імені Пилат (Pilate) пов'язане з євангельськими подіями (Матвій 27). У сучасній мові антропонім уособлює людину-пристосуванця, яка здатна поставити індивідуальні інтереси вище над моральними принципами з метою збереження кращої позиції в суспільстві. Або ім'я Юда (Judas), що також пов'язане з євангельськими розповідями про розп'яття Ісуса Христа (Матвій 26:14, 17; Марко 14:10, 43; Лука 22:3, 47; Іоанн 13:26, 18:2). Юдою ми називаємо зрадника, який під личиною дружби здатний вчинити злочин з метою користі.

Метафоричні біблійні антропоніми зустрічаються у текстах повоєнних американських романів у вигляді лексичної одиниці (Mary, Свята Марія, мати Ісуса Христа) (Luke 1:26), у словосполученні з іншим метафоричним антропонімом (David and Jonathan, нерозлучні друзі). Для найменування людини також використовують загальні назви антономазійного типу, що виражають приналежність людини до певної групи за соціальною, національною, релігійною ознаками (Angel, ангел, Lucifer, Люцифер). Бог вигнав Люцифера з раю за те, що той позаздрив йому і виявив погорду (Luke 2:8-12; Luke 10:18; Revelation 9:1-11). Особливим типом метафоричного біблеїзму є перенесення назви духовної істоти (ангела, чорта) на людину (angel, devil).

Вторинним характером метафоричної номінації відзначаються назви міст (Babylon, Jerusalem, Sodom), місцевостей та країн (Египт, Санаан, Gethsemane), гір (Sinai) біблійного походження.

До метафоричних фітонімів відносимо хліборобські та дикі рослини (wheat, chaff, пшениця, кукулість) (Matthew 13), дерева (fig tree, фігове дерево) (Matthew 21:19; Mark 11:13), кущі (vine), виноградна лоза (Matthew 26:29; Mark 14:25; Luke 22:18), burning bush, палаючий кущ Мойсея (Exodus 3:2)). “Світи тварин і рослин ототожнюються один з одним, а також зі світом божеським та людським, як у християнській доктрині трансубстанції, де головні людські форми світу рослин, їжа та напої, жнива і збір, хліб і вино є саме тілом та кров’ю Агнця (Lamb), який також є Людиною і Богом... Досить важко знайти простішу і виразнішу картину людської цивілізації, де людина намагається охопити природу і вмістити її у своє суспільне тіло як таке, що представлене таємничою їжею”[2, 119]. Як бачимо з наведеної цитати про трактування біблійних метафор Н. Фрая, фітоніми сприяють спрощенню розуміння християнської доктрини та її принципів, що полягають у неподільній єдності усього живого і неживого, створеного Богом. Сам же Христос у Біблії є і Єдиним Богом, і Божим Ягням, і деревом життя або виноградною лозою (Almighty, the Lamb of God, the tree of life, vine) (Revelation 15:3; 22:6; John 1:29, 36; Revelation 5:6, 12; 13:8; 21:22; 22:3; Revelation 2:7; John 15:1). Наприклад, “I will give to eat of tree of life” (Revelation 2:7), “fruit of the vine” (Matthew 26:29; Mark 14:25; Luke 28:18), “I am the true vine” (John 15:1), “Lord God Almighty (Revelation 15:3; 22:6), “Lamb of God” (John 1:29, 36; Revelation 5:6, 12).

У тваринному світі загальноприйнятим є вшанування вівці, що дає нам центральний архетип пасторального образу, а також такі метафори в релігії, як пастир (shepherd) і отара (a flock of sheep). Спільноти овець

найбільше подібні до людських, бо вівці покірні, люблячі, товариські, панічно втікають від страху. Наприклад, "...as sheep which have no shepherd..." (Numbers 17:17; I Kings 22:7; Matthew 9:36; Mark 6:34), "...all we like sheep have gone astray" (Isaiah 53:6), "...false prophets in sheep clothing..." (Matthew 7:15), "shepherd of sheep" (John 10:2), "Lord Jesus, that great Shepherd of the sheep..." (Hebrew 13:20). Овець приносили в жертву євреї, що покидали Єгипет із Мойсеєм (Левіт 1:10).

Уособленням хитрості, підступності і мудрості є змії (serpent, snake). У Біблії ми зустрічаємо лексему serpent у наступних рядках: "...like the poison of a serpent..." (Psalms 58:4), "...at last it biteth like a serpent..." (Proverbs 23:32), "a fiery flying serpent" (Isaiah 14:29), "...the Lord shall punish the serpent..." (Isaiah 27:1), "...be ye wise as a serpent" (Matthew 10:16), "the old serpent which is the Devil" (Revelation 20:2).

Вовк (wolf) виступає ворогом вівці, хижаком, що полює за здобиччю. Порівняння із вовком має негативне значення у Біблії. Це видно з таких рядків: "...Wolves, unjust judges and false teachers so called..." (Matthew 10:16; Luke 10:3). "...the wolf shall dwell with the lamb" (Isaiah 11:6). "...the wolf and the lamb shall feed together..." (Isaiah 65:25). "...wolf shall enter among you" (Acts 20:29).

Невід'ємною стихією апокаліптичного світу є вогонь (fire). Образ світла і вогню довкола ангелів у Біблії – це язики вогню, що зійшли при Засланні Святого Духа (Лука 3:22), а пломеніюче вугілля, яке серафим приклав до вуст Ісаї, пов'язує вогонь з духовним або ангельським світом, що знаходиться посередині між людським та божеським [2, 121] (Ісаїя 6:6). "...seraphim having live coal in hand..." (Isaiah 6:6). Одне слово небеса (Heaven), у значенні неба, яке містять у собі палаючі тіла сонця, місяця та зір, звичайно, ідентифікують з небесами апокаліптичного світу або

розглядають як перехід до них [2, 121]. Тому всі інші категорії можна ідентифікувати з вогнем або трактувати як такі, що горять. Тут треба згадати появу іудейсько-християнського божества у вогні, оточеного ангелами вогню (серафимами) і світла (херувимами). Спалювання тварини у ритуальному жертвопринесенні чи включення тіла тварини у спілкування божеського і людського світів моделюється у багатьох образах, які пов'язані з вогнем і димом вітваря, або із вознесенням запашного спалювання ладану. Дерево життя може також бути палаючим деревом чи неопалимою купиною Мойсея. Згадаємо, що Ягве з'явився Мойсеєві у “стовпі вогню” (“in the pillar of fire”) (Exodus 13:21). У наступних рядках у Біблії ми зустрічаємо лексему вогонь (fire): “...the bush burned with fire” (Exodus 3:2), “...fire from the Lord, and devoured” (Leviticus 10:2), “...mountain burned with fire” (Deuteronomy 4:11), “...rose up fire out of rock...” (Judges 6:21), “...God that answereth by fire...” (I Kings 18:24), “...he burneth chariot in the fire” (Psalms 46:9), “The Lord will come with fire...” (Isaiah 66:15), “...word as a fire in my bones...” (Jeremiah 20:9), “...every tree that bringeth not good fruit, cast into fire” (Matthew 3:10; Luke 3:9; John 15:6), “...baptize with fire...” (Matthew 3:11; Luke 3:16), “...death and hell cast into lake of fire” (Revelation 20:14).

Напротивагу вогню, вода (water) належить до світу існування, який стоїть нижче від людського життя, тобто до стану хаосу або розчинення, що відбувається після звичайної смерті [2, 121]. В апокаліптичному символізмі маємо “живу воду” (water of life), яка символізує духовне оновлення. “...let him take the water of life freely” (Revelation 22:17). Річка Едем є у Божому Місті і представлена у ритуалі хрещення. Згідно з писанням Єзекіїля, повернення цієї річки робить море свіжим (Єзекіїль 28:13; 31:9; 36:35). Водою Іоанн Хреститель охрестив Ісуса Христа (Матвій

3:11; Дії Апостолів 8:13). У таких біблійних рядках згадується вода: “Their hearts melted, and became as water...” (Joshua 7:5), “I am poured out like water...” (Psalms 22:14), “...blood have they shed like water” (Psalms 79:3), “Drink water out of thine own cistern” (Proverbs 5:15), “Thou shalt be like a watered garden” (Jeremiah 31:12).

До складу номінативних біблійних фразеологізмів також входять соматизми (heart, flesh, bone, finger, mouth, hand, eye). Наприклад, наведемо такі фразеологізми зі словом heart: at heart (в душі, по суті), a big heart (великодушна, благородна людина), broken heart (розбите серце), a false heart (віроломство), for my heart (ні за що), a free heart (легко на душі), from the bottom of one’s heart (від щирого серця), a hard heart (жорстокий), a heart of gold (золоте серце), a kind heart (добре серце). У Біблії ми зустрічаємо: “Love the Lord with all your heart” (Matthew 22:37; Luke 10:27), “Lord is with them of broken heart...” (Psalms 34:18), “...stony heart out of flesh” (Ezekiel 11:19), “blessed are the pure in heart” (Matthew 5:8), “hardness of heart” (Mark 10:5; 16:14). Зі словом hand у Біблії знаходимо такі біблеїзми: “...clean hand and pure heart” (Psalms 24:4), “...thy hand on man of thy right hand...” (Psalms 80:17). Фразеологізм *one’s right hand* означає права рука, вірна допомога, а *a clean hand* – бути невинним, мати чисту репутацію.

Зі словом *eye* з Біблії походять наступні номінативні біблеїзми: “eye for eye” (око за око) (Matthew 5:38), “...kept him as apple of his eye...” (зіниця ока) (Deuteronomy 32:10) та інші. Лексема *bone* становить частину фразеологізму *bone of my bone* (Genesis 2:23) (кість від кості, хтось рідний).

Вибрані із текстів досліджуваних повоєнних американських романів номінативні біблійні фразеологізми, представлені або одиничними лексемами, або словосполученнями Adj. + Noun, Noun + and + Noun, Noun + of + Noun. Результати дослідження показали, що найпродуктивнішим

видом переносу значення є метафорична антономазія. Фітоніми, зооніми, топоніми, соматизми мають у Біблії символічний характер, а в тексті художнього твору набувають оцінної функції.

Перспективою подальших розвідок у нашій галузі може бути дослідження лінгвостилістичних функцій номінативних біблеїзмів у художніх творах різних жанрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія. Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту.– Київ, 1988.– 1 523 с.
2. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.– під. Ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – 633 с.
3. Дубровська І.Б. Біблійно-християнська метафора в німецькій мові. Автореф. дис. канд. філол. наук.: 10.02.04. – Київ, 2002. – 20 с.
4. Кунин А.В. – Англо-русский фразеологический словарь. – Москва: Советская энциклопедия, 1967. – В 2-х т.– 1264 с.
5. Holy Bible. New Revised Standard Version Containing Old and New Testaments.– Grand Rapids: Zondervan Bible Publishers, 1990. –1 412 p.
6. The Bible Reader's Encyclopaedia and Concordance/ Rev. by С.Н. Wright. – London, New York: Collins' Clear-Type Press, 1977. – 407 p.